

Politikai
röpiratok.

79.

79
599

V É L E M É N Y

a maros-vásárhelyi

JOGÁSZ-EGYLET

BŰNÜGYI SZAKOSZTÁLYA ÁLTAL KITŰZÖTT EZEN
KÉRDÉSRE :

„az irhoni börtönrendszer minő föltételek mellett volna hazánkban alkalmazható, s mennyiben volna annak alkalmazásától a javítási czél elérése várható tekintettel népünk fejlődési állapotára, életviszonyára és természeti sajátságaira?“

IRTA:

DR. SZÉKELY JÓZSEF,

A MAROS-VÁSÁRHELYI KIR. ITÉLŐ TÁBLA MELLETT
kir. főügyési helyettes.

15.

MAROS-VÁSÁRHELYTT,

nyomatja Imreh Sándor az ev. ref. főtanoda betűivel.

1874.

615752 00769220

Y M E V T

HAZSI NYELVI

PÓYÁRCSI
KÖNYVTÁR
1912

SAJÓVIZSZA
-
KÖNYVTÁR
-

Dr BALLAGI GÉZA.

A történelem tanúsítása szerint az egyéni szabadság eszméjének tisztázásával s terjedésével, úgy a bűnügyi igazságszolgáltatásnak human elveken nyugvó rendszer szerinti reformálása, mint azzal kapcsolatban a bíróságilag elítélt egyéneken a büntetés végrehajtásának bizonyos rendszer szerinti eszközlése, minden miveltségre törekvő államban első rendű társadalmi kérdésként tekintetik, s tárgyalatik az újabb időben, s jelenben már több helyen kisebb-nagyobb mértékben szerencsés megoldásra is jutott.

Mint „Büntetőjogi reformjaink előkészítése“ című cikkemben is érintém, most már általánosan elfogadott elv, hogy a büntetőjogi intézmények alapját a társadalmi élet gyakorlati igényei kell, hogy képezzék. Bármely állam lakosainak erkölcsi állapotát hiven tükrözi vissza annak bűnügyi igazságszolgáltatási s azzal együttesen büntetési rendszere. Minél nagyobb fokozatu valamely állam lakóiban a jog- és igazságérzet, a törvénytisztelet, a hazai intézmények iránti benső, őszinte ragaszkodás, s a munkaszeretet, annál kevesebb ott a bűnösök száma, s a bűnösök is annál könnyebben terelhetők a javulás útjára. Becsületes, rendszerető, mások jogait tiszteletben tartani tudó, higgadt, erkölcsös és kötelességérzettel bíró polgárok nevelése pedig részint a családi, részint a köznevelésnek, részint pedig magának az összes társadalmi életnek főadata. A mi e tekintetben bármely irányban elhanyagoltott, avagy hiányosan eszközöltetett, az csak is egy helyes alapon nyugvó s az állam lakói miveltségi s erkölcsi érületi fokozatának megfelelő bűnügyi igaz-

ságszolgáltatási és büntetési rendszerrel pótolható, avagy hozható helyre. Ma már ez irányban a human intentióknak s az emberi nemsebb felfogás szerinti rendeltetésnek megfelelő eredmény elvitázhatatlan.

Az újabb kor elítéli a régibb sötét időszakok embertelen eljárását, s megvetéssel fordul el azon számtalan ész és czélelles visszaélésektől, kegyetlen, ildomtalan s az emberben az embert megsemmisítő cselekményektől, melyek által egy állam polgárait a hatalmasabbak a szenvedély eszközeivé, a boszuállás tényezőivé s minden nemesebb czélt és rendeltetést nélkülöző lényekké aljasították. Ma már minden mivel, avagy miveltségre törekvő államban mellőzve van a boszuállás rendszere. A büntetés célja az általános jogbiztonság és közjóllét érdekének megfelelőleg idomul. Az emberi élet föladatának magasztossága a legnevezetesebb társadalmi kérdés tárgyát képezi, s az állampolgárok erkölcsi életének s fogalmainak támogatása, s erősítésének feladata első sorban áll.

Ez irányban a törekvések fokozatai s eredményei következményeül kell tekinteni egy állam büntető-törvényeit, bűnügyi, igazságszolgáltatási s büntetési rendszerét. Az e tekintetben érvényre emelkedett elvek, melyek azoknak alapját képezik, hű kinyomatai a társadalmi élet sebeinek, s kielégítést sóvárgó szükségeinek. S ha ezen elvek a fejlődés fokozatos, természetszerű alakulás kívánalmi szerint keletkeztek, ismertettek s fogadtattak el mérvadókul, a társadalmi öszjóllét emelkedése biztosítva van; ellenben a helyzet és igényei föl nem ismerésénél fogva a hiu képzelődés szülte felfogás, tervezés és eljárás csak romlást, vagy legalább is hátramaradást s hanyatlást eredményez.

Hazánkban ez irányban — figyelembe véve azt, hogy mily rövid idő óta vagyunk helyzetünk urai —

már most is kielégítő álláspontot jelezhetünk, mert ha nem is dicsekedhetünk valamely minta-állam kivánalmainak megfelelő intézményekkel; de az általános óhajnak a korszerű, nemes inténióju reformok iránti nyilatkozata, s az az irányban kifejlődött erős elhatározás és elhatározásszülte készületek mindenesetre örvendetes s haladást jelző jelenségekként tűnnek fel. S bármit beszélnek azok, kik csak a helyzetnek selyát részükre való kiaknázását czélozva s az önérdek, vagy szereplési viszketeg által elvakítva, fitymálva s lenézöleg szólnak körülményeinkről s nem akarják figyelemre méltatni a kezdet és átmeneti időszak bajait, küzdelmeit s nehézségeit; de az mindenesetre elvitázhatatlan tény, hogy szakítottunk a mult korhadt hagyományszerü intézményeivel, s a tespedés és hátramaradás igáját lerázva, új, czélszerű s a kor szellemének megfelelőleg, társadalmi életünk szükegeihez mérten, kívánunk haladni oly irányban, melylyel — ha tetterünk s kitartásunk nem lankad — nagymérvü siker biztosítható. Az igaz, hogy átmeneti időszakunk meglehetősen bőven rendelkezik idétlen kinövésekkel, melyek részben eltorzítják helyzetünk képét, s melyek ama kielégíthetetlen sok önérdek s üres ambíció szüleményei, melyek a hazafiság s közügy iránti érdekeltség czége alatt úzik privilegizálnak látszó fosztogató mesterségüket; nincs ugyan sok tekintetben kellően méltányolva a valódi érdem, képzettség, munkaképesség, s a tisztátalan speculáció anyagi, mint szellemi téren elég nagy tért foglalt el, azonban ezekkel szemben vivmányaink kimagaslanak s fénylenek, s ha erkölcsi javulhatásunk irányát erősítjük — a mi csak is tölünk függ — nincs okunk a desperatióra. Használó bajok mindenik államban mutatkoztak s mutatkoznak még ma is; mint egyébben — mi ember-

től függ — ugy az államalkatban s a társadalmi életben is a tökéletesség bizonyos fokig megközelíthető, de el nem érhető. Az immoralitásnak gyógyszere, vagy is antidotuma a moral, s a tisztán moralis elveken nyugvó társadalmi intézmények. Lássuk tisztán a bajt, bíráljuk tárgyilagosan a helyzetet, vessünk komolyan számot erőinkkel, ne sajnáljuk a szükségeltető munkát s áldozatot, elhatározásunkban legyünk erősek, ne riadjunk vissza a nehézségektől s mindenek előtt és fölött legyünk igazságosak; de kerüljük a túlzást s ne igyekezzünk túlterjeszkedni erőink s viszonyaink felett.

Az előre bocsátott elvek szolgálván kiindulási pontunkkul s képezvén véleményezésünk irányának alapját, midőn rátérünk a kitűzött kérdés tárgyalására, nem árt, ha röviden jelezzük börtönügyünk multját s jelenlegi állapotát.

A mint tudva van, csak pár évtizeddel ez előtt a legmeggyőzőbb érvek és indokok daczára csaknem „kiáltó szókint a pusztában“ hangzott el néhai b. Eötvös József hazafias, sok tanulmányt, nemes gondolkozásmódot s a kor intő szavát jelző véleménye, melyet a fogházjavítás ügyében nemes Borsodvármegye küldöttségéhez beterjesztett (Lásd a Szalay László által 1839-ben szerkesztett „Themis“ második füzetében). A mi az abban foglalt eszmék fontosságát és czélszerűségét illeti — habár azóta a tudomány és gyakorlati élet e tekintetben is sokat fejlődött — de azoknál sokkal jobbakat ma sem lennének képesek elősorolni. Az eszmék az irányban ma is csak azok lehetnek, legfőlebb a kivitelben kellene némely eltéréseket tenni. Ugylátszik azonban, hogy hazánk 1848. előtti korszaka, ha fogékony volt is az eszmékre, de azokat helyes alapon realizálni nem volt képes. 1848-tól pedig csak-

nem a legutóbbi ideig a többek között börtönügyünk is szunyadozott.

1867-ben a m. kir. igazságügyminiszterium szervezésével börtönügyünkre nézve is egy új és kedvezőbb időszak következett be. Azóta ugyanis ugy országos fegyintézeteink, mint törvényszéki börtöneinkre s járásbirósági fogházainkra nézve több rendbeli jótékony intézkedés történt, s mindazok, mikről az 1848. előtti korszakban tudni sem akartak, most már szigorú felelősség terhe alatt nagy figyelem tárgyát képezik. Egyáltalában az utóbbi pár év alatt a kellő tisztaság, rend, fegyelem, egészséges tápozás, munkáltatás, tanítás sat. tekintetében az idő rövidségéhez s a körülményekhez képest tapasztalható némi haladás. S mindezekkel kapcsolatban a botbüntetés eltörlését tárgyazó törvény megalkotása törekvéseink irányát mindenesetre csak elismerésre méltónak tünteti fel. Hogy azonban a tett intézkedések a célba vett sikert még fel nem mutathatták, s hogy nem jutottunk el oda, hol bár rövid időre is hátrány nélkül megállapodhatnánk, kétséges nem lehet.

Bizonyára ezen meggyőződés ösztönözte jogászegyletünk bűnügyi szakosztályát is arra, hogy az előre bocsátott kérdést véleményezés s megvitatás tárgyául kitűzze, mely kérdésnek megoldása, ha nem is fog részünkről sikerülni, de járulunk legalább részben, ha egyébbel nem, porszemekkel, azon nagy épület fölépítéséhez, melynek célja börtönügyünk javítása, s melynek homlokzatára díszes betűkkel írható fel ezen jelmondat: „Azokat, hők ellenünk vétkeztek, megjavítva adjuk vissza a társadalomnak!“

A szabadságbüntetés foganatosítása, illetőleg a börtönügy átalakítása s fejlesztése tekintetében a

legelőrehaladottabb államoknak is épen úgy kellett küzdeni a kezdet nehézségeivel s a kifejlődött és most ismert rendszerek nem a pillanat művei, hanem évtizedek, sőt néhol évszázadok készülődései s próbái után mutathattak fel némi sikert; sőt, mint a börtönügyi szakirodalomban látható gyakori jelentések tanúsítják, Európa nyugati államaiban is több helyen még mindig mutatkoznak hiányok. Nincs okunk tehát visszariadni az ügy sikeresithetésének nehézségeitől, mert, ha az eddigi intézkedésekkel kapcsolatban börtönügyünk fejlesztését illetőleg megtartjuk, a logikai egymásutánal kapcsolatos fokozatos átalakítást czélzó irányt az ügy sikeres megoldása nem fog leküzdhetetlen nehézségekbe ütközni, ha t. i. az privát speculatiók, szeszély s képzelődés áldozatául nem esik.

Hazánkban tudtommal eddigelé az ismert börtönrendszerek közül a maga egészében s teljességében még egy sem volt alkalmazva s foganatosítva. A mi eddigelé e tekintetben időszakonként történt, az nem egy fokozatos s kellő rendszerességet jelző eljárás; hanem legtöbbsnyire s a legtöbb esetben inkább a véletlen szüleménye volt, a mint t. i. fegyházigazgatóink s börtönfelügyelőink többé, vagy kevésbé képesek voltak állásuk követelményeit felfogni s annak megfelelni is kívántak, mint azt a meg nem hazudtolható eredmény mutatja, s a nálunk oly nagy számban mutatkozott s még most is mutatkozó visszaesések tanúsítják.

Rendszer kellene tehát, még pedig minél előbb, egy oly rendszer, mely a föltett kérdés részleteihez képest, tekintettel népünk fejlődési állapotára, életviszonyaira és természeti sajátságaira a javítás czéljának elérését biztosítsa.

Az eddigelé kifejlődött s ismert rendszerek, me-

lyek a javítási elveken alapulnak, a következő főosztályokban sorozhatók, u. m.: 1. A magán rendszer a fegyencznek teljes elkülönítésével a célra megfelelően berendezett épületekben; 2. a hallgatórendszer közös nappali munkával s éjjeli elkülönítéssel; 3. az osztályrendszer, a fegyenczek kora, bünténye, ítélete s a fegyházakban tanusított magukviseléséhez képest, részint a teljes elkülönítés és elzárás, részint a hallgatás elvei alkalmazásával. A többi rendszerek kisebb-nagyobb mértékben ezek valamelyikével csaknem azonosok, vagy épen azok vegyülékéből állanak. Nem levén terünk azonban arra, hogy a tudomány és gyakorlati élet jelen állásához képest, ezen rendszerek helyességét, alkalmazási czélszerűségét s azok között egyiknek a másik fölötti előnyét, avagy hátrányos voltát ismertesük, avagy bírálat alá vegyük, s tisztán csak a föltett kérdés keretében kívánván maradni; egyelőre csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy a kérdésben jelzett irhoni börtönrendszer is a jelzett rendszerek compositiója, a mennyiben abba a többiekből egyesítve van mindaz, a mi a javítás követelményeinek megfelelőleg, a rendszer alkotójának belátása szerint fölveendő volt.

Tekintettel azon körülményre, hogy hazánkban ez ideig még a börtönügyi irodalom kezdetleges állapotban van, s az érdeklődők is az iránti ismereteiket inkább a német s más nyelveken írott művek tanulmányozása folytán szerezhetik meg, szükségesnek tartjuk véleményünk kimondása előtt röviden ismertetni az irhoni börtönrendszer alapelveit. A kik különben az irhoni börtönrendszerről bővebb, s részletesebb felvilágosítást kívánnak szerezni, azok megtalálhatják azt Holtzendorff Ferencz berlini egyetemi jogtanárnak „Das irische Gefängnissystem insbeson

dere die Zwischenanstalten vor der Entlassung der Sträflinge“ czimü művében, s az ugyancsak általa több jeles német jogtudós közreműködése mellett szerkesztett „Allgemeine deutsche Strafrechtszeitung“ 1862. évi folyama 35—39. számaiban „Bemerkungen und Beobachtungen über den gegenwärtigen Zustand der irischen Gefängnisseinrichtungen“ czim alatt közölt czikkeiben, s kivonatosan a „Magyar Igazságügy“ czimü jogtudományi havi folyóirat füzeteiben.

Ezen börtönrendszer alapiránya az, hogy a szabadságbüntetésben elmarasztalt egyén büntetése kiállításának ideje alatt a szigor különböző, s fokozatos nemeinek alkalmazása, s az azzal kapcsolatos bánásmód által büntetésének kiállása ideje alatt a társadalomba való visszatérése alkalmával ujból megnyerendő szabadsága okszerű használhatására megjavítva fokozatosan készítessék elé, illetőleg az elítélt, s erkölcsileg romlásnak indult, vagy már megromlott egyén lehetőleg megjavítva adassék vissza a társadalomnak, s a már egyszer szabadságbüntetéssel sújtott egyének a visszaesésektől lehetőleg biztosítottassanak.

Mely alapelvnek megfelelőleg az irhoni börtönrendszer szerint a fegyenczek büntetése 4 fokozatra van felosztva:

1-ör. Magánfogság.

2-or. Közös fogság.

3-or. Az u. n. közvetítő intézetben kiállandó fogság és

4-er a feltételes és rendőri felügyelet alatti szabad lábra helyezés.

Lássuk már most röviden, hogy ezen fokozatokban a büntetés hogyan, s minő eredménnyel hajtható végre?

A) A magánfogság kiállítására berendezett épület négy kétemeletes szárnyból áll, melyek egy központi teremben összpontosulnak, honnan az egész épület, illetőleg emelet belseje áttekinthető. Az épület szárnyainak közepén végig eléggé téres világos folyósó van, melytől jobbra és balra vannak a számozott, s körülbelől 800 kubikláb légür tartalmu zárkák, melyeknek ablakai a világosság mérséklése végett fehér színű homályos üveggel vannak ellátva. Minden egyes zárka csak a legnékülözhetetlenebb butodarabokkal van felszerelve, s az ajtaján lévő lesjupon át a fegyencz foglalkozása, s állapota folytonosan észrevétlenül figyelemmel kísérhető. Egy ily zárkában kezdi a fegyencz büntetése kiállítását, s az tart 8—9 hónapig a fegyencz magaviseletéhez, s a fegyházi igazgatóság belátásához képest. Itt zárkája, kedélyállapota, — s ha olvasni tud — az igazgatóság által rendelkezésére bocsátott könyvek képezik a fegyencz világot, s itt kezd azok fölött gondolkozni. Gondolatfolyama mi által sem zavartatik meg, a naponta 1—2 órát igénybe venni szokott tanítás, szabadon való járkálás, isteni tisztelnten való megjelenésen kívül, mik neki a további gondolkozásra csak újabb alkalmat s anyagot szolgáltatnak. A gondolkozásnak megszokása pedig már magában nagy nyereség. Ezen idő alatt mérsékelt tápozás mellett oktatásban, s munkában is részeltetnek. Az oktatás az a célra berendezett teremben a képességi fokozathoz mérten az egy osztályba sorozottakkal együttesen eszközöltetik, munkáját pedig, — a mi az első három hóban rendszerint cocusdióbél, s ócska kötélfosztásból áll — mindenik zárkájában végzi. Az első három hó után élelmezésük javittatik, s több figyelmet igénylő munkával foglalkoztatnak p. o.: lábtörliő szőnyegek ké-

szítése, egyszerűbb szabó és cipész munkával stb. Kedvezményül a fogság utolsó idejében megengedtetik a félig nyitott ajtó melletti dolgozás. Célja tehát a magánfogságnak a gondolkodás általi magábanzállás, minek eszközlése, illetőleg elősegítése a felügyelő, s tanítószemélyzet főfeladata. A büntetés ezen fokozata a fegyenczek elrettentésére szolgál, s egyszersmind előkészíti őket a büntetés második fokozatára, a közös rendszerű fogságra.

B) A büntetés második fokozatát a közös fogság képezvén, annak kiállása végett a fegyenczek a magánfogságból a közös rendszer követelményei szerint berendezett fegyházba szállítatnak. Ez az előbbinél ismertebb, s egyszerűbb is lévén, részletesebb leírását mellőzhetőnek tartjuk. Itt nappali közös, s erejükhez alkalmazott, rendszerint nehéz munkával foglalkoztatnak, együttes oktatásban részesülnek, éjszakára pedig a rácszatokkal elválasztott ágyakkal berendezett közös hálóteremben helyeztetnek el. Itt az előbbinél nehezebb munkát kelletvén végezni, a tápozás is valamivel jobb. A magaviselet és kifejtett munkássághoz képest, bizonyos jegyekkel láttatnak el, s az azokról vezetett rendszeres jegyzékek szerint osztályoztatnak. Azokra nézve, kik már közös fogságba jutottak, a magánfogság és bőjt, csak mint fegyelmi büntetés alkalmaztatik.

A magán fogság után a közös fogság a fegyenczre rendszerint jótékony hatást gyakorol, s különösen azon tudat, hogy onnan egy még jobb helyzetet biztásító u. n. közvetítő intézetbe juthat, s jó magaviselet következtében még onnan is u. n. feltételes szabadonbocsátásban részesülhet, erős ösztönül szolgál a fegyenczre nézve, hogy munkásságában, s magaviseletében magát a kitünők osztá-

lyába soroztathassa, honnan azután az igazgatóság rendelkezése folytán a büntetés harmadik fokozatának megkezdhetése végett minél előbb egy közvetítő intézetbe juthasson. Arra nem igen van eset, hogy valaki onnan a magánfogságba vissza kívánkozzék. Közvetítő intézetbe azonban nem bocsájtanak azok, kik gyilkosság, emberölés, sodomia, s a politikai büntett gyanánt tekintett u. n. „haszonbér elleni“ bűntényben marasztaltattak el, valamint a munkaképtelenek, gyenge elméjűek, az életfogytiglan elítéltek, s a javithatlan gonosz indulatuknak mutatkozott fegyenczek, a kik büntetésüket rendszerint egészben a közös fogságban állják ki, ha csak onnan némelyek különös tekintetből, avagy kegyelem folytán feltételesen szabadlábra helyezésben nem részeltetnek, mire azonban a megjavulásnak szintén egy nagyobb fokozata szolgálhat indokul.

C) A közvetítő intézet, mint az irhoni börtönrendszer harmadik fokozatának feladata első sorban próbára tenni a fegyenczet arra nézve, hogy büntetése addigi ideje alatt mennyire javult, s a tekintetben magát mily foku bizalomra érdemesítette? Közvetítő intézetül rendszerint valamely olyan gazdasági telep használtatik, melyben a fegyenczek egyebek mellett a bel- és külgazdászati minden nemeivel megismerttetnek s foglalkoztatnak, csakis fegyvertelen munkavezetők felügyelete, s egy gazdasági gondnok vezetése alatt. Azért azonban ott is szigorú fegyelem uralkodik, s az leginkább a fegyenczek által erkölcsi és nem külső kényszereszközök alkalmazásával, s igénybevételével tartatik fenn. Engedetlenség, makaesség, ellenszegülés vagy bárminemű kihágás esetében pedig a fegyencz büntetésül a magánrendszerü fegyházba való visszaillesztés által fenyittetik. A közvetítő intézetben a fegyenczek kö-

zös lakályos épületben laknak, tavasz kezdetétől az ősz végéig leginkább a szabadban foglalkoztatnak azon kevesek kivételével, kik az intézet részére, szabó, czipész, asztalos vagy más munkák teljesítése végett az a végre berendezett munkateremben dolgoznak, egészséges, s kellő mennyiségű jó tápozásban részesítenek, s a kiszabott munkától fennmaradt szabad idejükben az intézet könyvtárának használata mellett rendszeres taníttatásban részesülnek, s részükre a rendes hittani oktatáson kívül gyakorlatias irányu felolvasások is tartatnak.

A felolvasások tartalmát s irányát illetőleg ide igtatjuk:

Dr. Holtzendorff Ferencz berlini egyetemi jogtanár által egybeállított kimutatását azon előadási tárgyak egy részéről, melyekről az irhoni smithfieldi fegyházi közvetítő intézetben felolvasások tartattak az 1857-ik évben.

A jellem önmehtagadási és elhatározási képessége. Canada és jövedelem forrásai. Az adók. A földgömb folyói, tengerei és hegységei. Az igazi becsületesség.

A kötelességteljesítésbeni lelkiismeretesség. — A munkaadó és munkás. Európa folyói. A légür. Az igazság.

A megelégedés. A nemes érczek. Nyugat Ausztrália és jövedelemforrásai. A tél és jótéteményei. A föld alakja.

Az erdő és erdészet. Az önuralom előnyei. A javulás jelei. A lélekjelenlét. Anglia és gyarmatai.

Az idegen tulajdon iránti tisztelet. A smithfieldi fegyenczek hálakötelezettsége az angol kormány iránt. A tenger mélységének titkai. Az iszákosság költséges volta és a mértékletesség. A növényvilág.

A főbb és alsóbb rendűek iránti magaviselet. A munka követelményei s jótéteményei. Ki vándoroljon ki?

Az adósság megfizetésében tanusítandó lelkiismeretesség. A takarékpénztárak, s azok előnyei. Nyomasztó körülmények között a tudományok iránti vonzalom. A természettani földrajz nevezetességei. A kivándorlás, mint a jóllét és függetlenség eszköze.

A jóllét iránya. A mértékletesség következményei, s áldásai. A talaj nedvessége. A légűr befo-lyása. Ausztrália és aranymezői.

A háládatosság és háládatlanság. Isten jósága a teremtésben. Az emberi szív. Az Óceán. Uj déli Wales.

Az ígéreték megtartásábani lelkiismeretesség. A viz. A becsületesség. A földrajzi térképek, s műszavak használata.

Az őszinteség és kétszinűség. Az ünnepnapok. Az irigység káros következményei, s ellenszere. Az emberi testalkat. A szokás.

Az önuralom s munkásság. A restség, s ká-ros következményei. A teremtés. Az ember javára szolgáló össztermészet. A tél, mint az élet jelképe.

A szerénység. A karöröm, s következményei. A megelégedés, s az azzal járó boldogság. A szor-galom. A mások jó hirneve iránti lelkiismeretesség.

A lég, melyet belélegzünk. Az év szakai. Az árviz. A Nilus.

Az elszegényedés okai és gyógyszerei. Az ön-bírálat fontossága. A földgömb mozgásai. Az ausz-tráliai gyarmatok virágzása s előhaladása. A füg-getlenségre való törekvés iránya.

A világrészek természettani alakja. A kivándor-lás. A megsértések folytáni engesztelékenység. A nő-vényvilág. A hosszúság és szélesség.

A növények felosztása és tulajdonságai. A munka disze. A tenger növényzete. A Continens természettani alapvonalai. Európa folyói. Világrészünknek az ősztermészethezi viszonya. A természet, mint a szív iskolája.

A földcsarkok, az egyenlítő és a földgömb két fele.

A földgömb évi mozgásának okai és hatásai. Az előjárók iránti tisztelet. A földi dolgok változandósága. A szelek és zivatarok. A napnak a teremtésre való befolyása. A kivándorlás a világ különböző részeire.

A nyilvános csendzavarások, s káros következményeik. A tenger sajátosságai.

Az egészséges lakások. Az igazság és bizalom.

A levegő szükségességei, s hasznai. A rágalmazás gyalázatossága. Általános intelmek a javulásra. A tőke és munka A munka jutalma.

Hogyan kell az estvéli órákat eltölteni? Szenvedélyeink legyőzése. A növények táplálkozása s növése. Az ősvilág természettani alapvonalai. A répa és nyers takarmány tenyésztése.

A tevékenység jutalma. A növények élettartama, táplálkozása és betegségei. Az éghajlat. Az isteni gondviselés a tápanyagok felosztásában. A talaj, melyet művelünk. A ravaszság és rágalmazás. A fegyenczek javulása. A hó és jég alakulása. Az élet mulandósága. A britt törvények és alattvalók. A dagály.

Az embereknek a természet iránti egykedvősége. A fák növése. A mások iránti figyelem és gyöngédség. A távirda és alkalmazása. Az egyszerű életmód és megelégedés. Az élet és halál.

Az iszákos ember életfolyama. A megelégedés és vallásos kedélynyugalom. Az önmegtágadás és jellemhatározottság. A lélekjelenlét stb.

Az elősorolt s azokhoz hasonló tárgyak fölötti világos modorban s a fegyenczek felfogásához alkalmazott értekezések s felolvasások, azok tárgyát képező térképek sat. felmutatása, azok használatának megmagyarázása, a természettani kísérletek sat. a már javulásnak indult közvetítő intézetbeli fegyenczek erkölcsi és értelmi fejlesztésére igen nagy fokozatu s jótékony befolyással van.

A közvetítő intézetben a szelidebb bánásmód mellett nagyobb fokú levén az élvezhető szabadság, az annál nagyobb felelősséget s megbízhatóságot is igényel. Épen azért gyakran próbára is teszik a fegyenczeket, különböző megbízatások teljesítése végett magukra elküldik őket a közelebbi helységekre, részükre szerzeményeikből kisebb bevásárlásokat engedélyeznek, s a mint a kimutatások tanusítják, kihágás nagyon ritkán fordul elő. Az által oly állásba van helyezve a fegyencz, hol csáboknak, kísértéseknek levén kitéve, ha a javulás útján megmarad, jövője biztosítva van, mert a nagy közönség is a fegyencz javulása, munkaképessége, szorgalma s hasznavehetősége iránt meggyőződhetvén, a szabadlábra bocsátott fegyencz iránt bizalomra gerjesztve, azt megnyugvással részeltetheti a maga körében munkában, miből azután többszörös a haszon ugy a fegyenczre, mint magára a társadalomra nézve; az által ugyanis a fegyencz a társadalom hasznos tagja lehet, értékesitheti abban erejét s tehetségeit; a társadalom productiv ereje pedig szaporodik sat, míg a tétlen lézengés a javult fegyenczet is újabb roszra ösztönözheti. Midőn tehát a fegyencz a közvetítő intézetben javulásának s megbízhatóságának annyi jeleit mutatta fel, hogy rá nézve a szabadság, s ő a társadalomra nézve nem mutatkozik kártékonynak, föltételesen szabad lábra bocsáttatik, s így

jut az ezen rendszer szerinti büntetés negyedik fokozatába. A vagyontalan s valamely foglalkozásban kellő jártasságot szerzett fegyencznek föltételes szabadon bocsátása alkalmával pedig, annak elhelyezése iránt maga a fegyintézeti igazgatóság intézkedik, s a végett magát úgy a rendőrséggel, mint a munkakerőt igénylőkkel érintkezésbe teszi.

D) A föltételes szabadonbocsátás szoros és elválaszthatatlan kapcsolatban áll a rendőri felügyelettel, mely a börtönrendszer kívánalmaihoz alkalmazva a börtönbüntetés addigi fokozatai által elért kedvező eredményekre nem csekély befolyást gyakorol. A javítás és javulás célja elérésének biztosítása végett pedig a szabadon bocsátott s arról hivatalos bizonyítványnyal ellátott egyén a helységben, melyben azutáni állandó tartózkodása fog lenni, megérkezésekor jelenti magát a rendőrségnél, honnan a rendőrség tudta s engedélye nélkül eltávozni nem szabad. A rendőrség az illető szabadon bocsátásáról már előlegesen hivatalosan értesítve volt, s ez időtől fogva rendőrségi felügyelet alatt lévén, mindaddig, míg magát — a büntetéséből még hátra levő idő alatt — rendszeren viseli, igazolójegyének birtokában marad; ellenben az tőle elvétetvén, a büntetése idejéből még el nem telt időre újból fegyházba kerül. A bíróságilag megállapítva volt büntetési idő lejártával pedig a rendőri felügyelet is megszűnván, az illető teljes szabadságát élvezheti.

A fennebbieken vázolt modorban foganatosítatik az irhoni börtönrendszer szerint férfi fegyenczerekre nézve a szabadságbüntetés, a nőfegyenczeket illetőleg pedig a következő eltéréssel. Nőfegyenczerekre nézve a magán fogság legfőlebb 4 hónapig tart, s büntetésük idejének többi részét ugyanazon fegyintézetben, de a közös fogság rendszere szerint állják

ki. Nőknél az átmeneti intézetbeli fogság mellőzve van, s részükre a szabadonbocsátás is csak azon megszorítással engedélyeztetik, hogy azon időt valamely számukra kijelölt u. n. menházban töltsék el. Ilyen menházak Angolországban s Irlandban a valóságos egyletek által alapítottak s tartatnak fenn; egy része a kormánytól is részesül segélyezésben, s azokban a nőfegyenczek nőfelügyelők vezetése alatt további oktatásban s munkáltatásban részesülnek. — Mindkét nemű fegyenczek gyámolítására pedig nagyban közreműködnek az u. n. rabsegélyező-egyletek, melyek magános, önként vállalkozókból bizonyos évi részvénydíj lefizetése mellett alakulván, a büntetésüket kiállott egyének elhelyezése és pénzzel való segélyezése által társadalmi tekintetben nem csekély szolgálatot tesznek.

Az eddigiekben előadottaktól némi eltéréssel kezeltenek még a nyomorék és a férfi kort még el nem ért fegyenczek, a mennyiben azoknak nem mindenike alkalmas a magánfogság kiállítására, vagy a közös fogságban a több erőt igénylő foglalkozásra, s testi, vagy erkölcsi okok miatt külön kell kezelteniök. E tekintetben különös figyelmet érdemel az u. n. növendék-fegyenczekkel való elbánás, kiknél az erkölcsi oktatás, lehetőleg rendszeres tanítás s a munka a javulást illetőleg a legszebb eredményeket mutathatja fel.

Ugyszintén említésre s figyelemre méltó azon intézkedés is, hogy nemcsak a nagyobb büntények elkövetésével gyanúsítottak s letartóztatott vizsgálati foglyok, hanem a fegyenczek is rendszerint lefénképeztetnek, s a fényképek segélyével a névváltoztatásokkal gyakoroltatni szokott kijátszás, s a visszaeséseknél, valamint az útazó, vagy is kóbor gonosztevők ellenőrzését s azok kézrekeríthetését nagyon megkönnyíti.

Ezekben kívántam röviden ismertetni az íróni börtönrendszer alapirányát. Több részletezésbe azért nem bocsátkoztam, mert, ha csak valamennyiben ki-merítőbb kívántam volna lenni, így p. o. az azt tárgyzó törvények, rendeletek, a fokozatok házszabályai, a koronkénti eredményt feltüntető statisztikai adatok s mindezekkel kapcsolatban az angol és írlandi társadalmi élet, s a börtönrendszernek a társadalmi életre való hatása sat. ismertetése sokkal több időt és tért igényel, mint a mennyivel mi rendelkezhetünk, s reánk nézve, azt gondolom, elégséges, ha az alapelvekkel tisztában vagyunk, hogy a tárgyalás alá veendő kérdés iránt magunkat kellőleg tájékozhatjuk.

A mint az előadottakból következtethető, ugyanis az íróni börtönrendszer főfeladata: *a szabadságbüntetésre elítélt egyénnek a további sülyedéstől való biztos megóvása mellett a javítás és annak eszközlése s biztosíthatása végett a fegyencz egyénisége természetéhez képest öt azon fokozatossággal adni vissza a társadalomnak, hogy büntetésének kiállása s kiszabadulása után arra, mint haszonvehető tag, csak nyereség lehessen.*

Ez tehát azon börtönrendszer, melyről a külföldi börtönügyi terjedelmes irodalomban a legjelesebb írók, s azok között Dr. Holtzendorff is nagy elismeréssel s néhol elragadtatással irtak, s azt gondolom, hogy mi is attól figyelmünket s a kellő méltatást meg nem tagadhatjuk. Csak hogy a feletti elmélkedésünkben nehogy illusiókba essünk, s azt gondoljuk, hogy egy társadalom romlásnak indult moralitására nézve csak is abban az arcanum, vagy castoreum fel lenne fedezve. E tekintetben pedig épen az írlandi viszonyok is szolgáltatják az ecclatans példákat. Ott ugyanis, hol a napi lapok

registrálnak eseteket, melyek szerint a hivatalnok hivatali hatalmát arra használja fel, hogy másokat javaikból erőszakkal kiforgasson; a hol a miveltebb osztályhoz tartozó ember is a szülői háztól megszöktetett leánynyal s annak férjezett testvérével együttesen, a közönség tudtára s hosszú időn keresztül fajtalan életet él; ott, hol az orvos a hozzá orvosi segélyért folyamodott 12 éves leánykán erőszakos nemi közösülést visz véghez, s egy víg pillanatában házi barátját megmérgezi; ott, hol a törvényben tiltott módon megvagyonosodottak a társadalomban elsörendü szerepet vihetnek; ott, hol a közt, illetőleg az államot megkárosítani lehet; s elég szemérmetlen akárhány ember bitorolni olyan hivatali állomást s elfogadni megbízatást, a mire képességgel nem bír; ott, hol valami úton felszínre vergődött u. n. élelmes családok nemtelen bosszúérzettől vezetettve, képesek mindent megtenni azok ellen, a kik bármi tekintetben útjokban állanak sat., s mindazok daczára a törvény rendelkezéseinek, büntetlenül maradnak, bizonyára a legtökéletesebb büntetési s börtönrendszer is keveset segít a társadalmi bajokon, s a társadalmi moral nagyon gyenge lábon állhat. Arra nézve tehát, hogy a bűnügyi igazságszolgáltatás s azzal kapcsolatban a javítást célzó börtönrendszer kedvező eredményt mutathasson fel, azt magának a társadalmi életnek is, még pedig különösen morális szempontból, gyámolítani kell. Mert, ha az erkölcstelenségnek bizonyos nemei a nagy közönség között büntetlenül megtűretnek, sőt még népszerűekké is lehetnek; ha az egyéni becsületesség, munka, szorgalom, a közügyek iránti önzetlen érdeklődés és tevékenység nem részesül kellő méltánylásban s a bűnözők nagy részének sikerül a törvényt kijátszani, s az abban megállapított bünte-

téstől bizonyos tekintetek miatt szabadulni, meglazul a jog és igazságérzet, a törvény iránti tisztelet, a mások iránti kötelesség-teljesítés szükségének érzete, mely bajok a társadalmi életet alapjaiban gyengítik, s morális tekintetben a sülyedésre juttatják.

A mi már most azon föltételeket illeti, melyek mellett az irhoni börtönrendszer hazánkban kellő sikerrel alkalmazható lenne, a tekintetben véleményem a következő.

Nekem az a meggyőződés, hogy nálunk az irhoninak nevezett, vagy ahoz hasonló börtönrendszer alkalmazásától sokat remélhetni, mert azon lélektani momentumok s igazságok, melyeken azon rendszer alapszik, nálunk még kedvezőbb eredményeket mutathatnak fel. Tudva van ugyanis, hogy hazánk társadalmi szerkezete s intézményei s moralitása sok tekintetben fölötte állanak az irlandinak, talaja is sokkal termékenyebb, mint az irlandi, s területünk még sok kiaknázható kincset rejt magában, nem túlnépesedett s a munkáskéz jól díjazott munkáról biztosítva van; hazánk lakosainak nagy része, ha műveltségi szempontból elmaradottnak is látszik, de elég értelmes, munkás és szorgalmas arra nézve, hogy gyorsan fejlődhessék, s morális tekintetben is erősödhessék; mire nézve alkotmányos életünk is hatalmas garantiát nyújthat. A siker biztosíthatása végett azonban multhatatlanul szükségesnek tartom a következőket:

1. Mindenek előtt egy társadalmi viszonyainknak lehetőleg megfelelő büntetőtörvénykönyvet kell elkészíteni, melyben a szabadságbüntetések nemei s fokozatai a javítás követelményeinek megfelelőleg állapítandók még, s az abban megállapított szabadságbüntetésekkel kapcsolatban maga a javítási elve-

ken alapuló börtönrendszer is együttelegesen kidolgozandó.

2. Szükséges egyszersmind egy igazságos s az eljárásban kellő gyorsaságot biztosító bűnvádi eljárási szabályzat, vagy is büntető-törvénykezési rendtartás készítése.

3. Az azok szerinti eljárást illetőleg az igazságszolgáltatási közegek szigoru felelősségét szintén meg kell állapítani.

4. Járásbiróságaink s törvényszékeink mellé fogház és börtönhelyiségül czélszerűen osztályozott s berendezett épületek építendők, avagy a meglevők a szerint átalakítandók; hasonlólag alkalmas fegyintézeti épületek építendők s a jelenlegiek átalakítandók.

5. Fegyintézeteink élére kellő képességgel s egyszersmind hivatottsággal s hajlammal bíró igazgatók, s azok mellé alkalmas tanítók s felügyelők alkalmazandók; börtönöknél, fogházaknál ugy a felügyelő, mint az őrszemélyzet szigoruan megválasztandó, mindezekhez pedig hivatásukhoz szükségeltető előképzés és készütség, s az illető állomások követelményeinek megfelelőleg a köteleességek lelkiismeretes, pontos teljesítésének szigoru ellenőrzése s a felelősség megállapítása mellett az említett hivatalnokok foglalkozása minőségéhez arányított tisztességes fizetéssel leendő ellátása iránt intézkedés teendő.

6. A bűnügyi igazságszolgáltatás és a föltételes szababonbocsáthatás mellőzhetetlen támogatására a rendőrségi intézmény teljesen átalakítandó s szervezendő.

Ezek azon föltételek, melyek mellett én hazánkban az irhoni börtönrendszer alapelveinek megfelelő börtönrendszer meghonosításától kellő sikert

reménylhetek, erre nézve pedig indokaim a következők :

a) A büntető-törvénykönyvben kelletvén a büntetéseknek megállapíttatniok, a büntetések nemei s fokozatai tekintettel az egyidejüleg elfogadott s kidolgozott börtönrendszer alapelveire állapíthatók meg csak helyesen. Jelen viszonyaink között ugyanis büntető-törvénykönyv hiányában a legkölségesebb s legtokéletesebb börtönrendszertől sem várható a kellő siker, mert a büntetések meghatározásának nincs biztos alapja.

b) A bünvádi eljárásnak egyidejüleg való szabályozása szintén halaszthatatlan szükségességként mutatkozik, mert bármily igazságos és helyes alapon állapíttatnék is meg a büntetés neme és fokozata, ha az igazságos alapon nyugvó gyors eljárás egy-szersmind nincs biztosítva, abból nagy s helyrehozhatatlan jogsérelmek származhatnak: s magának az eljárásnak elválaszthatatlan elvi összefüggésben kell lenni a büntető-törvénykönyvvel.

c) Ha a büntető-törvénykönyv s bünvádi eljárás iránti törvény megtartása s helyes alkalmazása végett az igazságszolgáltatási közegek szigoru felelősségre nem vonhatók, a legjobb törvények mellett is az igazságszolgáltatás csak illusio marad, s annak érdeke és czélja nincs biztosítva. Erre szomorú például szolgál a sok oknélküli letartóztatás, a bünügyi vizsgálatok hosszadalmas s késedelmes ellátása sat., mi a személyes érdek és szabadság botrányos és helyrehozhatatlan megsértését eredményezi.

d) Czélszerűen épített és berendezett fogházak, börtönök és fegyintézetek nélkül sem a vizsgálat, sem a büntetés czélszerűen nem hajtható végre.

Hogy a vizsgálat eredményének biztosíthatására

mily nevezetes dolog a czélszerű elhelyezés és elkülönítés, azt tudja mindenki, ki valaha büntügyi vizsgálat lejártaival foglalkozott; valamint tudhatja azt is, hogy az elhelyezés hiányai miatt mily könnyen meghiusul a vizsgálat, a külvilággal való érintkezhetés, összebeszélés, megszökés sat. által, s hányszor eredményezi a vizsgálati fogság a fogolytársak befolyása által a romlást és megátalkodottságot. A bíróságilag elmarasztaltakon pedig a büntetés csak is az elfogadott börtönrendszer követelményeinek megfelelően beosztott s felszerelt épületekben hajtható végre, s nem alkalmas helyiségekben a legmagasztosabb törekvések is sikertelenek maradnak.

e) A sok önmehtagadást, képzettséget s kitartó folytonos figyelmet és a foglalkozásra hajlamot igénylő fegyintézeti igazgatói és tanítói személyzet legfőbb garantiája levén a javithatásnak, arra az egyének tapintatosan választandók meg; valamint az azon pályára készülőknek a kellő képzettség megszerzésére alkalom nyujtandó s azok között a működési ingert fenntartó előléptetési fokozat mellőzhetetlen; mert csalódás lenne azt hinni, miszerint azért, hogy valaki mivelt és tevékeny embernek látszik, egyszersmind fegyintézeti igazgatónak s tanítónak is alkalmas.

A felügyelő és őrszemélyzetnek szintén nagy befolyása lehetvén a rájuk bizott egyénekre, abba is csak megbizható egyének alkalmazhatók. Mindezek pedig a társadalomra nézve nagyfontosságú, nehéz és sok felelősséggel járó munkájukért ugy díjaztassanak, hogy maguk és hozzátartozóik tisztességes fenntarthatása s jövőjük biztosíthatása végett menttek legyenek a mellék speculatióktól, s a nyereségvágyból származó tiltott cselekvényektől, mert

különben a legjobb rendszer szerint épített s berendezett fegyház is hasonló lesz azon virágházhoz, melynek növényeit a külső lég legelső érintése tönkre teszi.

f) Végre: jóra való rendőrség nélkül sem correct bűnügyi igazságszolgáltatás, sem föltételes szabad lábra bocsátás nem képzelhető; ezt jelenlegi helyzetünk eléggé bizonyítja.

Ezen indokokon alapulnak tehát azon föltételek, melyek mellett én az irhoni börtönrendszer alapelveinek megfelelő börtönrendszernek hazánkban lehető alkalmazásától kellő sikert reménylék, s melyek nélkül tehetünk ugyan kísérletet, s meg lehet csinálnunk valami felemás munkát; de kellő sikert — ha a jelzett föltételek közül csak egy is nem teljesítetik — fölmutatni képesek nem leszünk.

Az 1. 2. és 3. szám alatti föltételek minden nagyobb nehézség s költség nélkül teljesíthetők, mert ugy a miniszteriumban, mint a bíróságoknál s a parlamentben van elég szakerő az illető törvényjavaslatok kidolgozására, s azoknak törvényerőre emelése szintén rövid időt veszen igénybe, ha komolyan akarnak a helyzeten segíteni. Sokkal nagyobb nehézséggel s költséggel fogna járni az alkalmas helyiségek helyreállítása, berendezése s különösen az illető személyzet megválasztása s jól díjazása. Azonban az utóbbiak sikeresíthetését sem tartom lehetetlennek, mert vannak költségeink, melyeket czélszerűbben fordíthatnánk azokra. És, ha mindezek mellett a gondviselés időszakonként megáldana Crofton Walther-féle emberekkel, kik a börtönügy iránti meleg, önzetlen, valódi érdeklődéssel s időt és erőt nem kimélő áldozatkészséggel s tevékeny kitartással örködhethének börtönügyünk felett, a hol szükséges rendezve, tanítva, oktatta minde-

neket, a hiányokat s hibás eljárást feltüntetve sat., akkor a legnagyobb áldozatok is bizonyára dúsan fognának kamatozni az eredményekben.

Minden kétség kizárása szempontjából pedig megjegyzem, hogy a fokozatos javítási rendszer szerinti fegyintézetekbe csak a legalább egy éven felül elítéltek lennének fölveendők, az egy éven alóliak pedig a körülményekhez képest a kir. tönvényszéki, vagy kerületi börtönökben állanak ki büntetésüket továbbra is.

Az előadottak alapján tehát, tekintettel azon körülményre, hogy felfogásom szerint egy börtönrendszernek részletes kidolgozását jogászegyletünkől kívánni nem lehet, s az inkább csak a fennforgó kérdések iránti elvi kijelentésre van hivatva, s annak alapján a további teendő az arra hivatott szakemberekhez tartozik; véleményem az: határozatilag adjon kifejezést a jogászegylet azon megállapodásának, hogy: *az irhoni börtönrendszer alapelvein nyugvó börtönrendszernek hazánkban népünk fejlődési állapota, életviszonyai és természeti sajátosságaihoz idomítottan s a jelzett föltételek kellő figyelembe vétele s teljesítése mellett leendő alkalmazásától a fegyenczek javítása célját illetőleg a legjobb siker várható, annál fogva annak hazánkban leendő minél előbbi alkalmazása, úgy igazságszolgáltatási, mint társadalmi szempontból nagyon czélszerű lenne.*

*

Mely kijelentésem által véleményezésem ugyan befejezettnek lenne tekinthető, nem tehetem azonban, hogy pár szóban ne reflectáljak azok felfogására, kik jelenlegi körülményeink között is már túlzottan állítják a fegyenczekkel való elbánást, s csaknem megbotránkozva adnak kifejezést azon meggyőződésüknek, hogy az ország kincstárának nagy

terhére a fegyenczeket tisztán tartjuk, tisztességesen tápozzuk, s jövőjükről gondoskodni kívánunk, azokat kényeztetjük sat. s az által a gonosztevők előtt kívánatossá tesszük rabságukat; mert azokkal szemben további vitatkozásba bocsátkozni fölöslegesnek és czéltalan munkát teljesíteni mutatkozik, s elégségesnek tartjuk figyelmeztetni őket néhai báró Eötvös József nagy szellemű irónk által a fegyenczek akkori élete s körülményei leírásában kiemelt intelmére, melyszerint:

„Közös megbecsülés tart fenn minden társaságot s erények kellenek ennek, mint minden egyének; de ez erények nem azok, melyek jó polgárt nevelnek, hanem azon makacs eltökélés, melylyel az egyes a büntetőtársaság ellenébe szegül; azon elszánás, mely őt szenvedni tanítja a nélkül, hogy panaszra fakadna, vagy az erősebb előtt meghajolna; azon hívség, melylyel czimborái titkait őrzi, s az igazság kiszolgáltatását gátolni igyekszik; egy szóval: azon szolgálai tökély, mely a vesztett szabadság után minden egyebekből egyetlenül fennmarad, türedelem s boszu. De a fogság csak egg ideig tartó, a rab szabadulni fog, neki is vannak még reményei, jobb étkek, munkátlan szabadság, bór, pénz s undok ölelések; ezek, mik őt e helyre vezették, nem örökre veszték el; van neki is egg reménye: a véte k.“

Három s fél évtizeddel ezelőtt hangzottak el e szavak s mai viszonyaink között is megdönthetetlen igazságként hangzanak azok, s arra intenek, hogy a legnagyobb áldozattal is tenni kell, s még pedig tenni mindazt, s minél előbb, mi helyzetünk körülményeihez képest czélszerűnek és szükségesnek mutatkozik, annál fogva véleményem elfogadását ajánlom.

ΕΦΕΣΟΙ
ΚΟΡΥΤΤΙΑΣ
1912

160

2012

